

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

Udvarhelyszék levéltára (történeti vázlat)

I. Udvarhelyszék

A székely székek intézményrendszerének végleges kikristályosodása a XIV. század végére tehető. A *székek* bíráskodási, közigazgatási és katonai autonómiával rendelkező közhatalóságok voltak azoknál a középkori Magyarországon élő, többnyire - de nem feltétlenül - idegen eredetű népcsoportoknál, amelyek jogállása eltért a vármegyei lakosságétól (szászok, székelyek, kunok, jászok, „lándzsás nemesek”). Maga a szék elnevezés bizonyára a „bírószági fórum” jelentésű bírói székre utal, a szabad bíróválasztás kiváltságával összefüggésben.¹

Udvarhelyszék nevével első ízben 1448-ban találkozunk, korábban ugyanez a területi - közigazgatási - törvénykezési egység valószínűleg **Telegd-szék** néven létezett. A XV-XVI. század fordulóján mint a székely székek *főszékét* („Capitalis Sedes”) emlegetik, hegemón szerepköre azonban elég csekély volt, tulajdonképpen abban nyilvánult meg, hogy itt tartották a székely nemzetgyűléseket, illetve, hogy 1506 és 1562 között itt az egész Székelyföldre érvényes ítéleteket hozó fellebbviteli törvényszék működött. A kialakuláskor feltehetően közigazgatásilag egységes Udvarhelyszék később **Udvarhely anyaszékre**, illetve a neki alárendelt **Keresztúr-** és **Bardóc** fiúszékekre osztozott.²

Udvarhelyszék kezdetben a székelység kiváltságainak megfelelően széleskörű autonómiával felruházott közigazgatási egység volt. Az adminisztrációs teendőket választott hivatalnokok, a *hadnagy* („kapitány”), a *székbíró*, az *esküdtek* és a *nótárius* látták el. Önállósága a fejedelemség korában, majd főleg a Habsburg korban csökken; előbb a székbírót szorítja ki tisztségéből teljesen a *királybíró*, majd 1711 után megszűnik a székkapitányi tisztség, így a *főkirálybíró* válik a szék csaknem teljhatalmú urává. Alárendeltjei voltak az *alkirálybírók* (egy-egy minden fiúszékben) és a járások *dullói* (a vármegyei szolgabíróknak megfelelő hivatalnokok). A fejedelmi kor legvégén, illetve a Habsburg kor kezdetén létrehozott **jársók** száma és területi felosztása több ízben módosult, mígnem a XVIII. század második felében kialakul az 1848-ig változatlanul létező kilenc járás: a **bögözi**, a **bözödi**, az **etédi**, a **farcádi**, a **homoródi**, a **keresztúri**, az **oláhfalvi**, a **parajdi** és a **patakfalvi**. Bardóc fiúszék kisebb járásnyi területe továbbra is külön alegységet alkotott.

Ami a bíráskodást illeti, eltekintve a részletektől, jegyezzük fel, hogy már a fejedelemség korában kialakult rend szerint a perek a két fiú- illetve az anyaszékben működő három **alszéken** kezdődtek, innen az egész székre érvényes ítéletet hozó **derékszék**re lehetett fellebbezni. Ezen a gyakorlaton az 1764-től 1790-ig működő **Állandó Táblák** egységes rendszere változtatott. Udvarhelyen tartotta üléseit a főkirálybíró elnökletével működő „Continua Tábla”, de saját táblája volt Bardóc fiúszéknek is, melyen az alkirálybíró elnökölt.³

Időközben nőtt a szék fizetett hivatalnokainak száma, akik közül ezúttal az első ízben 1804-ben említett *archivárius* megjelenése érdekes.⁴

A közigazgatás területén az első változást II. József adminisztrációs reformja hozta. Ennek értelmében Erdélyt 11 vármegyére osztották: 1784-ben megalakul **Udvarhely vármegye** (Udvarhely és Csík-Gyergyó székekből), élén a *főispánnal* és a közigazgatás teendőit ellátó

alispánokkal. A vármegye két kerületének (Udvarhely és Csík-Gyergyó) élén egy-egy pénzügyi és törvénykezési feladatokat ellátó „*helyettes alispán*” tevékenykedett, a járásokban a dullók helyét a *szolgabíró* vette át, akit munkájában az *alszolgabíró* segítette.⁵ 1790-ben visszaállott a székek rendszerén alapuló régi rend, egészen 1848-ig. Ekkor a széki („márkális”) gyűlés átalakul a „**széki bizottmány gyűlésévé**”. A forradalom leverése után, 1850-ben ideiglenes katonai közigazgatást vezetnek be Erdély-szerte. A nagyfejedelemséget hat katonai vidékre osztották, így jött létre az **Udvarhelyi Katonai Vidék**, mely négy kerületből állott: **Udvarhely, Marosvásárhely, Csík és Háromszék**. 1854 őszén Erdélyt tíz kerületre (**Kreis**) osztották. Az **Udvarhelyi kerület**, mely magába foglalta az egykori Csíkszéket is, a következő hat járásból állott: **Barót, Kozmás, Csíkszereda, Gyergyó, Keresztúr, Udvarhely**.⁶

1861-ben visszaállították a forradalom előtti közigazgatást. Ezt váltotta fel a kiegyezés után az egységes megyei adminisztráció: 1876-ban a peremén fekvő néhány községgel gyarapodó Udvarhelyszékből megalakult **Udvarhely vármegye**.

II. A levéltár története

Udvarhelyszék levéltárának első irata 1506-ban kelt, de az okleveles anyag intézményes megőrzésére való törekvéstről csak jóval későbbi időszakról kezdve beszélhetünk, noha a XVIII-XIX. századi hagyomány - romantikus túlzással - a feudalizmus kezdetéig igyekezett visszavezetni a székelység nemzeti kiváltságlevelei őrzőjének tudott széki archívum gyökereit. Szigethi Gyula Mihály írja, nyilvánvalóan tévesen, hogy a szék levéltárában „...1100-tól fogva való leveleket láthatni...” Szigethiről azonban tudjuk, hogy elsősorban kollégiumi professzor, figyelemre méltóak még a felvilágosodás szellemében írt drámái, de a történelmi adatokat a szépíró nagyvonalúságával kezeli.

A XIX. században terjedt el a hit, miszerint a „Székely Támadt” vár felépülése (1562) előtt a „Székely Nemzet Levéltárát” a vár helyén álló kolostorban őrizték. Udvarhely XVIII. századi krónikása, Szeles János ezt mint lehetőséget említi,⁸ majd Szigethi, jöllehet Szelestől veszi át az adatot, már biztosan állítja.⁹ Nos, elképzelhető, hogy a vár helyén álló, valószínűleg domonkosrendi kolostor szükség esetén menedéket nyújtott a szék ekkor még minden bizonnyal igen csekélyke levelesládájának,¹⁰ ámde a „székely nemzetet” illető legbecsesebb oklevelek összegyűjtésének igénye, mégpedig Udvarhelyen, az „anyavárosban” jóval későbbi.

A XVI. század második felében a széki adminisztráció irattermelése megnőtt. Ettől az időtől kezdve beszélhetünk a szék szervesen fejlődő levéltáráról, melynek kezelése a széki nótárius feladata volt. 1589-től 1850-ig megszakítás nélkül fennmaradtak a szék bírósági jegyzőkönyvei, melyeket már korábban kezdtek vezetni, legalábbis erre utalnak a XVI. század végi kiegészített jogi formulák, a perrendtartás és maga a nyelvezet.¹¹ A XVI. század végétől a szék levéltára a „Székely Támadt” várban lelt otthonra, feltehetően a vár XVIII. század eleji romba döntéséig. A korai anyag jelentős károsodást szenvedett 1599 decemberében, amikor a fellázadt székelyek a vár feldúlása során az ott őrzött protokollumokat részben elpusztították, részben annyira szétzilálták, hogy ezeket lehetetlen eredeti állapotukba hozni.¹² (Ezt követően, a vár újjáépítéséig a leveleket feltehetően máshol őrizték.)

1733-ban elkészült Udvarhelyszék székháza, mely a széki levéltár számára kezdettől fogva helyet biztosított. Az iratok kezelése továbbra is a jegyzők feladata maradt.¹³ A kedvezőbb feltételek közé került levéltári anyag rohamosan gyarapodott, így a XVIII. század közepére a székháza is szűkösnek és alkalmatlannak bizonyult a tárolására: fából épült polgári házak

vették körül, emeleti helyiségei (ahol a levéltár is helyet kapott) nem voltak bolthajtásosak, ezért az amúgy zsúfoltan, nyirkos, penészes helyen heverő iratok állandóan ki voltak téve a tűzveszélynek. Bírósági épület is lévén, a pereskedő ügyes-bajos emberek, a börtönbe zárt elítéltek ottléte is bizonytalanságot jelentett. Mindezt felpanaszolva, a szék 1768. szeptember 29-én engedélyt kért, hogy a meglévő székházat külön szárnyal toldja meg, a „székely nemzet” iratait is őrző levéltár bővítése céljából. Az ügy Mária Terézia királynő elé került, aki engedélyezte az építkezést azzal a feltétellel, hogy a felépülő új szárnyban a „nemzet” levéltára mellett helyet kapjanak az ottani törvényhatóság iratai is. A helyiség boltíves és fűthető kell legyen, az iratok kezelője pedig közjogban járatos, Bécsben tanult *registrator*. Az erdélyi kancellária a „nemzeti levéltár” csekély voltára hivatkozva (néhány másolat, perirat, lustrakönyv és rendelet) fölöslegesnek vélte a bővítést és a „registrator” kinevezését. Ugyanezen a véleményen volt a gubernium, mely 1769. március 6-án jelentette, hogy a széknek mintegy 500 csomónyi irata van, a levéltár kezelését pedig el tudja végezni a szék két nótáriusa és az írnök, aki az Állandó Tábla felállítása óta tevékenykedik. A jelentések ellentmondásosak, a királynő viszont tisztán szeretett volna látni, de immár Erdély valamennyi törvényhatósági levéltára kérdésében, melyektől jelentést kér.¹⁴ Ezzel a helyi ügy országos jelentőségűvé nőtte ki magát, és elindítója lett az első átfogó levéltárrendezési akciónak.

Udvarhelyszék jelentése 1770. február 7-én kelt: „...a levéltárnak őfelsége által engedett építése már megkezdődött. A hét öl hosszú, három öl széles épület költségvetés szerint 400 rhénes forintba kerül. Az iratok most nagy rendetlenségben vannak. Csak a fontosabb iratok, mint a székely nemzetet érdeklő kiváltságlevelek, lustrakönyvek, királyi és főkormányiszéki rendeletek vannak rendezve és 35 könyvbe beiktatva. A többi szétszórva hever. Két évszázad alatt annyira megnőtt az iratok tömege, hogy a különben is elfoglalt táblai jegyzők, kiknek kötelességök lenne a levéltár gondozása, hozzá se mernek fogni a rendezéshez.” A legrégebbi irat - egy perkötet - 1550-ből való.¹⁵

Bardóc fiúszék még 1770. január 31-én jelentette: „...A folytonos tábla felállítása óta keletkezett iratok az akkor kibocsátott rendelet szerint kezeltetnek; nevezetesen diariumokba, vagyis protocollumokba letisztáztatnak, a mindenkori elnök és jegyző aláírásával és pecsétjével hitelesítetnek és mutatókkal láttatnak el. A főkormányiszéki rendeletek évenként csomóztatnak s mutatókkal szintén elláttatnak. Azonkívül havi kivonatos protocollumok készülnek róluk két példányban, melyek egyike évnegyedenként a főkormányiszékhez terjesztetik fel. Vannak azonkívül régi jegyzőkönyvek, melyek a tábla beállítása előtti ügyeket tartalmazzák 1635-ig, s szintén el vannak látva mutatókkal. A régi iratokat szorgosan átvizsgálták, de az egész nemzetet érdeklőkre nem akadtak. A tábla jegyzője teljesen alkalmas a levéltár gondozására.”¹⁶

E jelentések - a két idézet is bizonyítja - eléggé sebtében állottak össze. Igaz, a felhívás sem volt sokkal világosabb, a lajstromozás módjáról, szempontjairól nem esett szó benne. „Hogy tulajdonképpen mit kívántak legfelsőbb helyen a vármegyéktől talán maga a királynő vagy tanácsosai sem tudták.”¹⁷

A Mária Terézia uralkodása alatt megindult országos méretű levéltárrendezés nem szűnt meg a királynő halálával. A tovább halmozódó iratmennyiség II. Józsefet újabb intézkedésekre készíteti: a császár 1785-ben kiadott rendelete értelmében a levéltárat csak esküt tett megyei tisztviselő kezelheti, aki ezt regesztrum alapján köteles átvenni. A lajstromozáshoz utasításokat is adtak, a legtöbb vármegyében ekkor alkalmaztak *lajstromozót* (registrator), aki tulajdonképpen a hamarosan megjelenő *levéltáros* (archivarius) közvetlen elődje volt.¹⁸

Udvarhelyen, ahol - amint az 1770-es jelentésből is kitűnik - a levéltár legnagyobb része rendezetlen volt, 1803-ban Simoni Antal „*gubernialis cancellista*” kezdte meg a régebbi iratok lajstromozását,¹⁹ de lassan haladt vele, ezért a gubernium kénytelen volt 1805-ben még egy

„regestrator”, Nagy Simont segítségül rendelni.²⁰ A szék 1806. június 25-i jelentése szerint a teendőket ekképpen osztották meg: Simoni Antal az 1600 és 1650 közti, Nagy Simon az 1650-től 1700-ig terjedő iratokkal dolgozott. A jelentéstételkor 1630-ig, illetve 1673-ig jutottak. A továbbiakban Simoni Antalra a XVI. századi akták vártak, melyeket későbbre hagyott, „bajosabb írások lévén”, Nagy Simon pedig a XVIII. századi iratokkal folytatta a munkát.²¹ A gubernium 1806. július 28-án utolsó határidőként 1807. április 4-ét jelölte meg a lajstromozás befejezésére.²²

Tekintsünk be a levéltárba, melyben a két lajstromozó dolgozott. Egy 1806. január 24-én kelt leltár teszi ezt lehetővé, mely összehasonlítás alapul szolgálhat más törvényhatósági levéltárak vizsgálatához. Az iratokat tíz almáriumban, két „szakaszos tékában” és „egy nagy festékes ládában” tárolták. Ugyancsak a levéltárban őrizték a szék zászlóját, a szék földmérőjének „insinér ládáját”, melyben „ahhoz a tudományhoz való eszközök vadnak”, itt található még „egy vasas csere fából készült Cassa”, benne különféle mérőeszközök (többek között egy „levél mérő réz pléh Compona”), valamint a szék pecsétje.²³

A szék előljárói a levéltár fennebb leírt állapotát nem találták megfelelőnek, 1806. január 22-én jelentvén a guberniumnak, hogy elkészítették a szükséges bővítési és karbantartási munkálatok költségvetését. Két új helyiség befejezése után²⁴ azonban az építkezés elakadt, mivel Ugrai Lászlót, a szék földmérőjét, aki a terveket készítette, Marosszékre helyezték át. Tiltakozásukban a szék tisztviselői az udvarhelyi levéltár fontosságára hivatkoznak, „mely nem csak ezen Széké, hanem az egész Székely Nemzeté”, továbbá hangsúlyozzák, hogy „Udvarhely az Nemes Székely Nemzetnek Metropolisa az országba lévő több circulusokkal egyenlő rangú”, és mindenképpen előbbvaló Marosszéknél.²⁵

Ebben az érvelésben nem kevés a székely rendi nacionalizmus szülte anyaszéki gőg, mely Udvarhelyszék vezető köreit mindig is jellemezte, de igazából a XVIII. század hatvanas éveiben, a határkatonaság felállítása során sújtott székek olykor hízogó segélykérése keltette életre és táplálta még a XIX. század első felében is. Az sem véletlen, hogy a II. József reformjaival szembeszegülő székely rendi ellenállás egyik központja ugyancsak Udvarhely volt. Az is tagadhatatlan, hogy a helyi nemesség unszolására, a „nemzet” privilégiumleveleit keresve, máskor egyéni kiváltságok bizonyítékait kutatva, az anyaszék levéltárát jóval többször „hányták fel” és közben ismerték meg kezelői, mint a szomszédos székek archívumait.²⁶ Ez a jelenség - bár minálunk hangsúlyozottan éreztette hatását - általános volt. Degré Alajos figyelmeztet arra, hogy a XIX. században „a megyei levéltárak fejlődését biztosította (...) a megyei nemesség hallatlanul megnőtt érdeklődése, a megyei szabadságok bizonyítékait őrző levéltárak helyi megbecsülése.”²⁷

A levéltárrendezés eközben, a helyi buzgólkodástól függetlenül, guberniumi utasításra is folytatódott, 1843 és 1845 között két „biztos” dolgozott az udvarhelyi archívum lajstromozásán.

A széki intézmény végleges felszámolása után Udvarhelyszék levéltárának sorsa a következőképpen alakult: 1876-ban anyagát **Udvarhely vármegye levéltára** örökölte. 1934-ben Udvarhely megye prefektúrájától a levéltár régi állagait a Kolozsvári Állami Levéltár vette át megőrzésre. Ugyanide került 1957-ben a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltártól a bardócszéki anyag. Végül 1967/68-ban a szék levéltára kiegészült az akkor sajnálatos módon teljesen felszámolt székelyudvarhelyi-, illetve a marosvásárhelyi Állami Levéltártól átkerült, főként 1868 és 1878 közti időszakból származó töredékekkel.

III. A levéltár állagai

Udvarhelyszék levéltára nagyjából a XVIII-XIX. században keletkezett iratanyaga - Bardócszék levéltárával együtt - mintegy 300 folyómétert tesz ki. Az iratok többsége magyar, kisebb része latin nyelvű (ez utóbbiak többnyire a XVIII. századból valók); a II. József korában keltek, illetve az 1850-1860 közöttiek javarészt németül íródtak. Két szempont szerint csoportosíthatók: tartalmuk tekintetében beszélhetünk *politikai (közigazgatási)* és *bírászkodási* iratokról, külalakjuk szerint pedig *jegyzőkönyvekről, iktatókönyvekről* és *önálló iratokról*.

1) A jegyzőkönyvek és iktatókönyvek csoportja

a) *A közgyűlési jegyzőkönyvek sorozata* (Prothocollum Generalis Congregationis; Marchalis Széki Jegyző Könyv) 1745-től 1843-ig terjed; 1861-gyel kezdődik a „képviselő bizottmányi ülésekről vezetett Jegyzőkönyv”, mely megszakad 1862 és 1864 között, majd 1866-ban, egyébként az 1875-ös évvel zárul. A XIX. század elejétől a jegyzőkönyvekhez csatoltak különféle törvény-szövegeket, jelentéseket, guberniumi rendeleteket, kimutatásokat. A széki protokollumok tartalma az élet minden területét érinti, következésképpen a vidék közigazgatás-, gazdaság- vagy mentalitástörténetének jelzett időszakait vizsgálók számára a jegyzőkönyvek nélkülözhetetlen források.

b) *Bírósági jegyzőkönyvek és iktatókönyvek* az 1589-től 1868-ig terjedő hosszú időszakból maradtak fenn, 1850 és 1860 közti megszakítással. Külön jegyzőkönyve volt a főszéknek („Protocollum Sedis Generalis”; „Törvényes Szék Prothocolluma”) és külön az alszéknek („Törvényes Vice Szék Prothocolluma”), a XIX. század elejétől, az „árvaszék” létrejöttét követően ez utóbbinak is külön jegyzőkönyve lesz („Pupillare Forum Prothocolluma”). (A gyámhatósági ügyeket egyébként még az árvaszék megjelenése előtt elkezdték külön jegyzőkönyvezni.) A tulajdonképpeni bírósági jegyzőkönyvekben történő eligazodást különféle segédletek könnyítik, mint az ún. „Protocollum dictaturae”, az 1761-1847 közötti bírósági iratok mutatói, vagy az 1852 után megjelenő korszerű, de igen hiányos iktatókönyv.

c) *A politikai (közigazgatási) iratok iktatókönyvei* 1772-től 1876-ig terjednek. Az iktatókönyvekkel ellátott iratokat két csoportra osztották: a székhez címzett, illetve a fő- vagy alkirálybíróhoz intézett ún. „elnöki” iratok. Az iktatókönyvek megnevezése: „Exhibitorum Protocollum”, „Iktató jegyző Könyv”, illetve (az 1800 után megjelenő) „Elnöki Jegyzőkönyv”.

Az 1894-95-es forradalom után a járások iratait is iktatókönyvekkel látták el.

Bizonyos mértékig használható iktatókönyv gyanánt az ún. „Tiszti szék ülése Jegyző Könyve”, mely röviden tartalmazza az üléseken kibocsátott határozatok kivonatát.

d) *A bírósági és politikai iratok betűrendes mutatói* az iratok mutatószavait és iktatószámait tartalmazzák, az 1561-től 1875-ig terjedő időszakot ölelve fel.

e) *Összeírások* (adóügyi, katonai, „passus”ok - úti okmányok - kibocsátásáról szóló, országgyűlési határozatokat, illetve a katonai vidék, majd kerület parancsnoksága határozatait összegező).

2) *Az iratok* képezik Udvarhelyszék levéltárának legnagyobb részét. Tartalmukra az iktató- és jegyzőkönyvekben találunk rövid utalásokat. Tekintélyes mennyiségük dacára hiányosak (például teljességgel hiányoznak az 1848 utáni törvénykezési iratok), kevés a régi irat, de hasonlóképpen gyér anyag maradt ránk a széki intézmény történetének utolsó esztendőiből.

a) *A régi iratok* a XVI-XVII. században keletkeztek (1579-től kezdődően). Legnagyobb részük fejedelmi rendelet, többnyire Apafi Mihály korából.

b) *A XVIII-XIX. századi politikai iratok* alkotják az e kategóriába tartozó akták zömét.

Címzésük szerint két csoportba sorolhatók:

1. a székhez (a szék „közönségéhez” és tisztségviselőihez) címzett iratok
2. a királybírókhoz címzett iratok

Provenienciájuk szerint:

1. fejedelmi, guberniumi rendeletek
2. más törvényhatóságok (székek, vármegyék, városok, a Sókamara, katonai, pénzügyi hatóságok) átiratai
3. a járások dullóitól, a székben tevékenykedő különféle bizottságoktól, a székülloktől, orvosoktól, a szék geometrájától (földmérőjétől) származó jelentések
4. a székben lakó vagy azon kívül élő személyek panaszlevelei
5. csoportokba be nem sorolható különféle iratok: kimutatások, leltárak, stb.

A politikai iratok egy részét iktatószámuk sorrendjében rendezték, a be nem iktatottak csomókba szedve találhatóak. Az 1853-57 közöttieket kérdéskörök szerint csoportosították.

c) *A bírósági iratok sorozata.* A XVI-XVII. századból két kötetnyi bírósági irat maradt ránk. A sorozat túlnyomó részét a XVIII-XIX. századi anyag teszi ki, az 1848 és 1876 közti időszakból viszont a szék levéltára egyáltalán nem őriz bírósági iratokat. Rendezésük a XIX. század második felében történt, a tárgyalat ügyek szerint. Külön csoportokat képeznek a polgári, büntetőjogi, az árvaszéki és úrbéri perek iratai. Az ún. ügyvédi iratok egyes ügyvédek hagyatékából, ezek halálát követően kerültek a levéltárba. Ugyancsak a bírósági iratok sorozatában kaptak helyet az Állandó Tábla ítélszékehez címzett guberniumi rendeletek.

3) *A „Székely Láda” vagy „Nemzeti Láda”* Udvarhelyszék levéltárának egyik legérdekesebb gyűjteménye. Sokáig egy régi, elveszettnek hitt (valójában sohasem létezett) „Székely Nemzeti Levéltár” csekély maradékának vélték. Az 1970-ben megjelent, Kosáry Domokos által szerkesztett forráskalauz a következőket írja róla: „...Udvarhely megye levéltárába kerültek [...] a szék központján, a székely ispánok székhelyén: Székelyudvarhelyen őrzött, ún. Székely nemzeti láda ekkor már igen hiányos iratai is [...]. Historikusaink a múlt században sokat, de hiába nyomoztak az után, hogy hol kallódott el a székely nemzeti levéltár ennél feltételezhetően bővebb anyaga.”²⁸ A valóságban „...egy viszonylag új keletű, mesterségesen létrehozott állagról van szó. Székely Nemzeti Ládának nevezték azokat a székelyek történelme szempontjából különösen fontosnak és értékesnek ítélt írásokat, melyeket a XVIII. században a székely székek és magánosok levéltáraiból válogattak ki, illetőleg gyűjtöttek össze.”²⁹

E mítoszától megfosztott, de korántsem érdektelen gyűjtemény, éppen eklektikus jellegéből fakadóan, na meg a válogatásnak köszönhetően - hiszen az udvarhelyi nótáriusok igyekeztek a levéltár legjavát helyezni ide, és hasonló szelekción mentek át az adományok is - a székely történelem legkülönbözőbb korszakai tanulmányozásához szolgál felbecsülhetetlen értékű forrásokkal.

***

Végül hadd soroljunk néhányat azon forráskiadványok közül, melyek okleveleket, dokumentumokat tettek közzé Udvarhelyszék levéltára anyagából: Székely Oklevéltár (szerk. **Szabó Károly, Szádeczky Lajos, Barabás Samu**). I-VIII. Kolozsvár - Bp., 1872 - 1934.; **Szádeczky Lajos**: A székely határország szervezése 1762-64-ben. Bp., 1908.; **Szele György**: A székelyudvarhelyi nemesség és polgárság kiváltsági pöre a XVIII. és XIX. század fordulóján. Debrecen, 1913.; Székely Oklevéltár. Új sorozat. (szerk. **Demény Lajos és Pataki József**) I - IV. (Udvarhelyszék XVI. század végi és XVII. század eleji törvénykezési jegyzőkönyvei, illetve XVI-XVII. századi összeírások). Kisebb, periodikákban megjelent forrásközlemények: **Szigethi Gyula Mihály**: A Székelek Régi Törvényeik. Egy 1505-dik Eszt. költ hiteles kútfőből merített hiteles tudósítás. In: *Felső Magyar Országi Minerva*. X (1835). 144-159.; **Jakab Elek**: Adatok a Rákóczi-forradalom történetéhez. II. közlemény. In: *Történelmi Lapok*. I (1874). 316-317.; **Barabás Domokos**: Oklevelek Erdély történetéhez Udvarhely megye levéltárából. 1615-1676. In: *Történelmi Tár*. X (1889). 119-142, 354-371.; XIV (1893). 648-672.; **Vass Miklós**: Udvarhely megye levéltárából. 1614-1677. In: *Történelmi Tár*. XIII (1907). 287-309.; **Sándor Imre**: Udvarhelyszéki lustra 1604-ből. In: *Genealógiai Füzetek*. X (1912). 9-14., 45-51., 69-74.

A lista nem teljes és nyitott. Udvarhelyszék levéltára gazdag, viszonylag régi és áttekinthető, teljes egészében kutatható anyagával a jövőben is az Erdély múltját feltáró történészek hálás vadászterülete marad. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el (még ha ismétlésbe is bocsátkozunk) az udvarhelyiek több évtizedes fájalmát, hogy az elődeik által évszázadok során létrehozott levéltárak (az itt ismertetett széki levéltár, Székelyudvarhely város levéltára, Udvarhely vármegye levéltára, az udvarhelyi céhek levéltára) egyike sem maradhatott a város területén: a helyi kutatók (köztük jelen kötet szerzői) csak körülményes és költséges kiszállások árán férhetnek hozzá ezek Kolozsváron, Csíkszeredában és Bukarestben őrzött állagaihoz. Tán nem tűnik szerénytelenségnek kijelenteni: kötetünk szerzői gárdája egyfajta garanciát jelenthet arra, hogy e gyűjtemények a jövőben itt is megfelelő gondozásban részesülhetnek.

JEGYZETEK

1. Korai magyar történelmi lexikon (9-14. század). Bp., 1994. 623. (szócikkszerző: **Kordé Zoltán**)
2. **Hermann Gusztáv Mihály**: *A székely székek kialakulása*. In: Református Kalendárium. 1996.
3. **Benkő József**: *Specialis Transsilvania. Terra Siculorum* (Fordította és sajtó alá rendezte **Szabó András**). Kolozsvár, 1944. 47, 97.
4. Udvarhelyszék levéltára a Kolozsvári Állami Levéltárban. (a továbbiakban **USzLT**.) III/27.
5. *Îndrumător în Arhivele Statului, Județul Cluj*. B., 1979. 272. (az Udvarhelyszék levéltárát ismertető rész szerzője: **Someșfălean Livia**)
6. Uo. 267-268.
7. **Szigethi Gyula Mihály**: *Székely - Udvarhely a Nemes Székely Nemzet Anya-Városának leírása*. In: Felső Magyar-Országi Minerva. 3/1828. 1745.
8. **Szeles János**: *Székely - Udvarhely története*. (közli: **Szádeczky Lajos**) In: Erdélyi Múzeum. 1898 (XV). 451.
9. **Szigethi Gyula Mihály**: i.m. 1748.

10. Csíkban, a XVIII. század közepén a szék jegyzőjét arra utasították, hogy a szék iratait tatár vagy török támadás estén a somlyói ferences kolostorba menekítse. (**Nistor Alexandru:** *Organizarea și funcționarea scaunului secuiesc Ciuc. Arhiva creată.* In: Culegere de referate. Sesiunea 1969. B., 1971.)
11. **Pataki József:** *A vezetéknev kialakulása a XVI. századi udvarhelyszéki adatok fényénél.* In: Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények. 1974 (XVIII). 8.
12. *Székely Oklevéltár. Új sorozat. III.* Demény Lajos bevezető tanulmánya. 30-31.
13. „...Notarii (qui specialem curam Archivorum et Actorum publicorum, cum etiam Judicialium Semper habebunt)...” USzLT. Commissioni Guberni, 1763. 85. sz. melléklet.
14. **Föglein Antal:** *A vármegyei levéltárak Mária Terézia korában.* In: Levéltári Közlemények. 1935 (XIII). 162-163.
15. **Illési János:** *Az erdélyi levéltárak 1770-ben.* In: Századok. 1904 (XXXVIII). 436.
16. Uo. 437.
17. **Föglein Antal:** i.m. 164.
18. **Degré Alajos:** *A magyarországi vármegyei levéltárak története.* In: Levéltári Szemle. 1964. 102-103.
19. USzLT. III/27.
20. USzLT. IV/28.
21. USzLT. Guberniale. Dekrétumok. 1806. II. 496. (338.)
22. USzLT. Guberniale. Dekrétumok. 1806. 797. (339.)
23. USzLT. Nemzeti Láda. 87.
24. USzLT. Guberniale. Dekrétumok. 1806. I. 91. (337.)
25. USzLT. Guberniale. Dekrétumok. 1806. III. 896. (339.)
26. **Hermann Gusztáv Mihály:** *Székely nacionalizmus vagy rendi öntudat?* In: Tiszatáj. 1992/6. 65-74.
27. **Degré Alajos:** i.m. 107.
28. **Kosáry Domokos:** *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába.* I. 1. Általános rész I-II. Bp., 1970. 391.
29. **Benkő Samu:** *Írásbeliség és történelmi valóság a Székelyföldön a XVI. század végén.* In: A Hét. 1983. 28. sz.
30. A Székely Láda történetére lásd **Hermann Gusztáv Mihály:** *A „Székely Nemzeti Láda”. Egy mítosz keletkezése és utóélete.* In: Limes. 1998/4 - II. 301-306. A levéltár állagának ismertetésére: *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Cluj.* B., 1979. 267-286.